

LES PROPOSTES DE L'ENÇÀ

Sigues obert; i si no n'ets, camina.
Cerca la veritat; i si no la trobes,
Mantén els ulls oberts.
Estima; i si no pots, tingues bondat.
Accepta; i si no n'ets capaç, confia.
Abraça; i si mai es trenca l'abraçada
recull-ne els trossos.
Alegra; i si tot és trist, acaricia.
Tingues sempre il·lusió; i si mai la perds,
mira els estels.
Crea; i si no pots ajuda.
Construeix el futur; i si no arriba, continua.
Contempla; i si tot és gris, somnia.
Somriu; i si no és possible, plora.
Sigues lliure; i si no n'ets, obre't.

JORDI LLIMONA

Pròleg

En el seu correu epistolar amb altres escriptors i amics Friedrich Nietzsche parla sovint dels amics fantasmes com aquells que, malgrat el temps transcorregut, no han canviat gens, mentre que un s'ha anat transformant radicalment, això fa que aquells suposats amics es converteixen en fantasmes del seu passat. Probablement Nietzsche pensava en la família Wagner quan diu això, amb els quals li unia una forta amistat, gaudint a l'uníson de la música i, sobretot, d'uns mateixos pensaments i ideals, però que després per raons controvertides i contradictòries, s'esdevingué l'allunyament ideològic i amb això la irremeiable separació. D'aquí, potser, aquelles misterioses paraules que s'atribueixen a Aristòtil: «Oh, amics, no hi ha amics!» És un gemec realment amarg i dolorós, el d'una època i un món sense amics, talment la desesperació existencial, des del moment en què les idees ens separen, que les ideologies ens divideixen, que el nostre pensament posa fronteres en les relacions. Avui encara se'ns fa difícil concebre l'amistat com una trobada profundament lliure i voluntària que desemboca envers un amor pulcre,

desinteressat i incondicional, i que no està sotmesa als vincles de sang, d'esperma o de poder. Els clàssics parlaven de l'amic com un altre jo, com dos que són iguals i que caminen junts malgrat les diferències. Perquè una cosa sí que poden dir, que l'amistat ajuda a viure i ensems transforma. Com podem viure sense amics?, car d'alguna manera els amics ens ajuden a viure. Ja ho deia Michel de Montaigne que «l'amistat té els braços bastants llargs per mantenir-se i unir-se d'un racó del món fins a un altre.» Hi ha diversos tipus d'amistat, sens dubte, però cal cercar-ne aquella que ens fa iguals, procés que demana qualitats virtuoses, com el domini de si mateix i la bondat, entre altres. Per això el títol que hem donat a aquest petit assaig, a l'encalç de l'amistat, pensament extret de les intuïcions del filòsof Isaiah Berlin que debat sobre el món de les idees, que és, en definitiva, la substància de l'ètica. Es tracta doncs, d'examinar les relacions, les concepcions, els interessos, els nostres ideals i utopies, dels quals sorgeixen les maneres de tractar-se l'un a l'altre i els sistemes de valor en què es basen aquests objectius de vida. Si les nostres relacions estan fundades en la falsedat i en l'avarícia, llavors les nostres amistats també seran falses i avaricioses. Així doncs, tot depèn de la visió de la vida que tinguem, de la importància que donem a les nostres relacions, sempre a l'encalç de la vera amistat, aquella que pot donar a la nostra existència un valor únic i indestructible.

1. Un primer tast sobre l'amistat

Això mateix: un primer tast sobre l'amistat, a la qual ens apropem sense aldarulls, de puntetes, reverencialment, talment com si descobríssim un gran arcà, i que té molt a veure amb l'encontre, la reciprocitat, l'amor, la gratuïtat. Des d'una percepció optimista i amable de l'existència diríem que el món és curull d'incomptables meravelles, i una de les millors és certament la de l'amistat, atès que trobar un amic, home o dona, és trobar-te a tu mateix. La intimitat que s'assoleix és tan pregona que hom surt reforçat, com si fos el primer bany després de molt de temps. I tot això sense fer servir el detergent freudià. Quin bàlsam, quin consol, quin descans... conèixer algú que et parla amb paraules serenes que t'arriben endins, essent l'amistat un regal que la mateixa vida t'ofereix i que t'embolcalla plàcidament, assossegadament, com el refrescant oreig d'una matinada d'estiu o el sorprenent espectacle del crepuscle de la tardor. Instants emocionants, inefables, sense parió, irrepetibles, que t'obren a l'alteritat i a la transparència del *mutuus amor* —expressió manllevada de Montaigne—, i que d'alguna manera ens allunyen de les nostres ambicions sovint mesquines. Qui veritablement ha tastat l'amistat sap de la

seva vàlua, i com si fos el millor dels tresors, la preserva. Probablement és un dels tòpics que afluïxen sobre l'amistat, però no per això deixa de ser menys palès. En aquest mateix sentit, Ciceró en l'opuscle *Laelius de amicitia* (Leli. L'amistat) va manifestar que l'amistat fa les situacions pròspères més brillants, i les adverses, en compartir-les i posar-les en comú, més lleugeres (VI, 22).

L'amistat és un gruix d'eternitat. Cada instant passat amb l'amic, home o dona, no és temps perdut, ja que aquest, de sobte, esdevé temps guanyat. Qui sap si la preocupació pel fet de tenir, o la repetició dels actes acostumats i dels quefers quotidians, o les inquietuds «matusseres» del nostre dia a dia, enfonsen a l'ésser humà en l'avorriment i en el pessimisme de l'existència, capaç de parilitzar tot el seu cabal espiritual. Monotonia, cansament, tedi... pren cos en el temps que innocentment s'ha de suportar. És probable que estiguem massa empresonats en el sentit de la utilitat i de la productivitat, encerclats pels barrots de l'espai i del temps, que ens fa incapaços de descobrir que les persones hi són no per a ser posseïdes, sinó per a ser estimades. Lògicament això no és productiu davant una societat competitiva i de pur intercanvi que frisa per canviar-lo tot perquè res canviï. De què serveix tenir llençols de fil al llit ha dit Alain de Botton si l'angoixa no deixa dormir. Tenir en excés coses no soluciona els problemes de la vida oimés si ens manca la més important de totes: la tendra sol·licitud de la segona persona, l'única que pot omplir realment la nostra vida. Si hom es pensa que el té tot, pot faltar encara alguna cosa, una cosa que no és una cosa, però que ho és tot: amor. Això és amistat: ser ferit per la fulgurant llum de l'amor, car l'amistat s'adreça, en darrer terme, vers l'amor, així dit per Ciceró en el ja al·ludit tractat sobre

l'amistat: «Creiem que l'amistat s'ha de buscar no per l'esperança del guany, sinó pel fet que tot el seu fruit resideix en l'amor mateix» (IX, 31). Potser no hauriem de fer cas d'aquelles persones que prefereixen, vet a saber els perquès, ser estimades a estimar, essent més fàcil cedir a l'adulació. Però l'amistat, com la justícia, no es fonamenta en les mentides; mentre que la veritat triomfa per ella mateixa, l'engany necessita complicitat. La dita atribuïda a Sòcrates: «No deixis que l'herba envaeixi el camí de l'amistat», adquireix aquí la seva importància.

L'amistat és un traç de llum, un viatge des de l'ego fins a l'ego, un vol intern que ens porta devers les entranyes del ser, un estel que cal mantenir il·luminat, car si hi ha transparència interior, hi haurà necessàriament transparència física. Ara bé, cal examinar les motivacions humanes; és a dir, el fons de les nostres raons, allò que ens mou en definitiva. Aquestes, sovint, ens fan veure que les accions de la imaginada amistat van dirigides dret cap a un mateix, on tot amor és amor a un mateix, on tot servei que s'ofereix interessa només a un mateix. És com el moix que es deixa acariciar, que a la fi no vol les carícies de l'altre, sinó que a través d'elles s'està acariciant a si mateix. Probablement no s'estima l'amic, home o dona, sinó la sensació que produeix: s'estima el desig, però no a qui desitja. És més còmode estimar la imatge de la persona que no pas la persona real. En cercar l'amicícia de l'altre —la seva estima— pot ser que no es busqui verament el seu amor, sinó els avantatges de la seva companyonia, del seu afecte, del suport i del plaer que comporta tal «amistat.» Es busquen companys —no amics— per vèncer la por de la soledat entre altres causes. Aquest element d'interès propi o d'egocentrisme refinat, és el que s'ha d'extirpar de tota relació per tal

d'arribar a una veritable unió. Mentre no siguem capaços de desprendre'ns del jo narcisista i egòlatra, l'amor no serà ple. Ja ho sabem que mai no serà complet del tot, però això no impedeix que hom no s'esforci a llimar els cantons atzarosos. L'amic, home o dona, no és per matar les hores, sinó per viure-les. Si un es pensa que l'amic és una possessió pròpia va errat. És per això que les xarxes socials van plenes d'amics i d'amigues que mai no s'han vist i que mai no s'han tractat si no és a través d'una petita pantalla i de cent quaranta caràcters (tinc tants amics a Facebook o tants de contactes pel WhatsApp, tothora a l'aguait dels mòbils); tot plegat no són sinó «amistats» perifèriques, relacions que ens ajuden a distreure'ns, a passar les hores, relacions entretingudes i lleugeres, res a veure amb la vera relació. Les xarxes socials s'han convertit en un colossal mercat en el qual es venen i consumeixen intimitats.

L'amistat és un camí de comprensió que abraça si més no a dues persones, perquè en el jo sempre hi ha l'altre; aleshores tota comprensió rau a penetrar en el misteri amagat de les coses. Saviesa, compassió, empatia, coneixement, són mots ben propers a la comprensió. Si hom no és capaç de comprendre l'amic, home o dona, en cada situació concreta de la seva vida, no el comprendrà mai, perquè la veritat de l'altre no és únicament allò que em revela, sinó també allò que no em revela, no és solament escoltar allò que diu, sinó intuir allò que no diu. És com penetrar en el silenci de les seves paraules, que diu més que les paraules. La veritat de l'altre no és només allò que veuen els meus ulls, perquè ens poden enganyar en relació amb allò que miren, demana a més mirar amb l'enteniment, amb el pensament, una mica més cada dia. Això no s'assoleix de cop i volta, sinó que és un procés

lent que madura de mica en mica i que excava un solc de multitud d'experiències; és a la llarga i amb la duració que podrem arribar a comprendre a l'altre, si és que qualche pic l'aconseguim. Passa sovint, malgrat que estiguem junts, d'esdevenir estranys els uns als altres: fins ara estimàvem en l'altre a un fantasma, havia dit Nietzsche. Potser per expressar més bé aquestes idees paga la pena recuperar del calaix de l'oblit una petita obra de poques pàgines del conegut psicoanalista ja desaparegut Erich Fromm que s'intitula *L'art d'estimar* (1966) que, malgrat els anys que fa que es va escriure, manté tot el seu encís; sens dubte, una petita joia de la literatura amorosa. L'amor, és un art? Heus ací la pregunta elemental. Si la resposta és afirmativa, aleshores exigeix coneixement i esforç. Aquesta és exactament la premissa que recorre tot el llibre, però malauradament molts creuen en una altra, des del moment que conceben l'amor com una sensació agradable, l'experiència de la qual és una qüestió d'atzar, alguna cosa amb què hom es troba si té sort. No cal dir que segons s'emperi una o altra així serà la vida de cada dia. Amb tot, l'atzar no s'ha de bandejar del nostre esdevenir, en el sentit que ofereix «noves» oportunitats que després cal polir evidentment, car formen part del nostre viure quotidià. Si tot estigués predeterminat en la nostra vida, aleshores, on seria la llibertat? No som nosaltres els que construïm, d'alguna manera, el nostre destí? No som nosaltres els que donem sentit a la mateixa existència tot sabent que per si mateixa ja té sentit? La vida no és una quimera, una simple il·lusió infantil, sinó una espurna capaç d'encendre tot el ser.

De la mateixa forma que hem estat interpel·lats per l'amor concebut com un art, portem-la ara a l'amistat,

¿és un art l'amistat? És clar que sí. I com tot art demana esforç. S'explica una anècdota que s'atribueix al gran compositor italià Giuseppe Verdi quan fou preguntat per un periodista de quina mussa li venia la inspiració, el músic respongué que no es tractava de cap mussa, sinó de treball; amb unes altres paraules, es tracta de posar colzes. Semblantment, si l'amor és un art que demana coneixement i esforç, l'amistat no serà menys, primer per raó que és una forma d'amor sublim, i segon perquè tota veritable amistat s'ha de treballar, conrear, assaonar. L'amistat no neix de l'atzar, sinó de contínues trobades, petits passos que van més enllà d'una simpatia inicial si fa no fa fortuïta. Que agradable és portar a col·lació el diàleg del *Petit Príncep* amb la guineu de l'escriptor francès Antoine de Saint-Exupéry. És sabut que en la tradició d'alguns contes populars surt un mut de vegades un animal protector que condueix al protagonista en direcció a una realitat que es troba més enllà del món visible, talment un viatge iniciàtic. Aquest és precisament el paper que fa la guineu del *Petit Príncep*. La guineu —esmenta el psicoanalista Eugen Drewermann— té un dilatat arbre genealògic en la història de les religions com a descendent europeu del déu Anubis dels egipcis que acompanya a la deessa Isis a la recerca dels membres del seu espòs Osiris dispersos en el riu Nil. El secret d'Anubis és el coneixement màgic de la reanimació, funció que aquí, en el *Petit Príncep*, desenvolupa la guineu, on els seus consells tenen literalment una simbologia realment salvífica. Anem al text en concret: «Què significa 'domesticar'?, li pregunta el petit príncep a una guineu que va aparèixer enmig de les roques. És una cosa molt oblidada —digué la guineu—. Vol dir crear lligams. Crear lligams? Sí —digué la guineu—. Per

ara tu només ets per a mi un noi semblant a d'altres cent mil nois. I jo no tinc necessitat de tu. I tu tampoc tens necessitat de mi. Jo no sóc per a tu sinó una guineu semblant a cent mil d'altres. Però, si em domesticques, tindrem necessitat l'un de l'altre. Tu seràs per a mi únic al món. Jo seré per a tu única en el món [...] La meua vida és monòtona. Jo caço les gallines, els homes em cacen a mi. Totes les gallines s'assemblen i tots els homes s'assemblen. Això em provoca tedi. Però si tu em domesticques, la meua vida serà com assolellada. Coneixeré un soroll de passos que serà diferent de tots els altres. Els altres passos em fan tornar al cau. El teu me'n farà sortir, com una música. I després, mira! Veus, allà baix els camps de blat? Jo no en menjo, de pa. El blat és inútil per a mi. Els camps de blat no em recorden res. Que n'és, de trist, això. Però els teus cabells són color d'or. Serà meravellós quan m'hauràs domesticat! El blat, que és daurat, em farà recordar de tu. I m'agradarà la remor del vent entre el blat... La guineu va callar i es quedà mirant el petit príncep llarga estona: —Si em vols fer el favor... domestica'm! —digué. Prou ho voldria —respongué el petit príncep—, però no tinc gaire temps. Tinc amics per descobrir i moltes coses per conèixer. Només es coneixen les coses que domesticquem —digué la guineu—. Els homes ja no tenen temps de conèixer res. Tot ho compren fet, a les tendes. Però com que de tendes d'amics no n'hi ha, els homes ja no tenen amics. Si vols un amic, domestica'm. Què s'ha de fer? —digué el petit príncep—. S'ha de ser molt pacient —respongué la guineu—. Primer t'asseuràs una mica lluny de mi, sobre l'herba. Jo et miraré de cua d'ull i tu no diràs res. El llenguatge és font de malentesos. Però cada dia podràs seure una mica més a prop... El petit príncep va tornar

l'endemà. Hauria estat millor venir a la mateixa hora —digué la guineu—. Si véns, per exemple, a les quatre de la tarda, des de les tres començaré a ser feliç. Com més temps passi, més feliç em sentiré. A les quatre ja em posaré anguniosa i plena de neguit; descobriré què val la felicitat! Però si véns a qualsevol hora, mai no sabré a quina hora guarnir-me el cor... Calen ritus... Què és un ritu? —digué el petit príncep—. També és cosa massa oblidada —digué la guineu—. És el que fa que un dia sigui diferent dels altres dies, una hora diferent de les altres hores.»

Aquest bell relat descriu l'amistat com un procés lent i pacient, que madura a poc a poc, el fet de familiaritzar-se amb l'altre, de 'domesticar' l'altre; primer, de lluny; després, de més a prop. Malgrat que hi hagi persones que no els complagui l'ús de la paraula 'domesticar' de cara a definir aquest procés, ben segur a causa del seu significat ambigu, cal dir que no té res a veure amb cap submissió absoluta o parcial a un altre, ni amb la pèrdua de la llibertat ni de la personalitat, com si fossin titelles manipulats per altres mans, sinó que té més aviat a veure amb els lligams, amb allò que uneix i vincula els uns i els altres. És en aquest sentit que *amistat* significa crear lligams, i una vegada assolit l'objectiu, llavors l'altre ja no és un estrany per a mi; no desitja ni canviar l'altre ni la fusió amb ell, ans respectar els límits de cadascú. L'amistat és una cadena feta de diverses baules, totes elles necessàries. Ja ho deia Aristòtil en l'*Ètica a Nicòmac* l'amistat necessita a l'altre, és cosa de dos. En el conte se'ns mostra com la saviesa de la guineu assenyala un dels elements més valuosos de l'ésser humà, el cor, que és el qui atorga a l'altre el seu valor i l'omple verament de sentit. Quan el petit príncep s'adona que en

el planeta dels homes hi ha un immens camp de roses té un daltabaix respecte a la seva única rosa del seu minúscul planeta. Fins aleshores només vivia en bé de la seva rosa, que era única i singular als seus ulls i que no es podia comparar a res. Però ara davant de totes aquestes altres roses necessàriament ha de comparar fins al punt de posar en perill la singularitat de la seva única rosa. La seva rosa no és una qualitat objectiva, o una propietat extrínseca, sinó una actitud de l'ànima, la qual només pot ser percebuda des de dins, vist que pertany al món interior i ensems misteriós de l'amor, amor que no es pot entendre —escriu Gabriel Marcel— sinó per l'amor i que d'alguna manera l'expressa. El misteri de l'amistat comença amb el desig de saber, experimentar i conèixer de més a prop a l'altre, i com més s'aprofundeix en aquest coneixement, més a prop hom està d'ell. Entendre's un mateix i entendre els altres, havia dit l'antropòleg americà Eduard T. Hall, són dos processos íntimament relacionats. Per portar-ne a terme un, has de començar per l'altre. I a l'inrevès.

Hi ha diversos tipus o nivells d'amistat, la intermitent, la de pas, la interessada, la que desapareix per una temporada i després es retroba, etcètera. No obstant i això, l'experiència d'una amistat pregona és signe d'un amor curull, el sender d'un itinerari evolutiu creixent i veritablement reeixit que perdura en el temps. L'amistat és destresa i com qualsevol art demana tres coses: disciplina, concentració i paciència; o sol·licitud, finor i pau. Arribar a l'àpex de l'amistat —si és que pot haver-hi un àpex— és un treball intern visible externament, on cal vigilar les formes, les actituds, les paraules; en fi, una sensibilitat i finor espiritual similar a l'*esprit de finesse* que professava Blaise Pascal, i que no

és altra cosa que la capacitat d'abraçar en la seva particularitat el concret humà, les raons del cor, els seus motius, les seves eficàcies, llurs valors... Els xinesos, per exemple, a través de l'art de la cortesia moderaven l'ímpetu violent i egoista de les passions. El mateix feien trobadors i joglars de l'època medieval. La cortesia, com a virtut de l'espirit quasi religiosa, consisteix a observar la *mesura* que es manifesta en la cura del llenguatge, en l'elegància i en la gentilesa en parlar i actuar, tan necessaris avui dia. És una conseqüència de l'amor, no l'amor mateix, tan sols el factor que s'imposa a la vida i al viure, que tot i ser específica i particular, és parcial. Endemés té alguna cosa a veure amb el comportament moral i amb la fidelitat a l'ideal, que exhorta no obstant i això a la vera amistat.

Ja ho va dir Saint-Exupéry a *Ciutadella* que l'hospitalitat, la cortesia i l'amistat són encontres de l'ésser en l'ésser. Què aniria a fer a casa d'un amic que no acceptés les meves crosses i pretengués fer-me ballar per jutjar-me? L'amic és en primer lloc qui no jutja, és el qui obre la porta i rep, l'ambaixador del meu imperi interior, el qui gira cap a mi un rostre que és el mateix rostre meu, i que passa per damunt de retrets i diferències per a ser veritable amic. Altrament, com podem jutjar als altres, si no hem caminat amb els seus mocassins?